

Олена СИЗОНЕНКО

БЮДЖЕТ УЧАСТІ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ

Обґрунтовано роль та місце бюджету участі в умовах фінансової децентралізації. Визначено, що бюджет участі є дієвим засобом взаємодії влади та громадськості, який поєднує в собі принципи демократії та прозорості. Узагальнено зарубіжний і вітчизняний досвід реалізації процесу партиципаторного бюджетування на місцях. Доведено, що впровадження бюджету участі, як дієвого інструменту розвитку територіальних громад, надає значні переваги, зокрема: сприяє прозорості бюджетного процесу в цілому і, як наслідок, зниженню корупції у витрачанні бюджетних коштів, підвищенню громадської свідомості, зростанню обізнаності в питаннях місцевого самоврядування серед населення, збільшує довіру між владою та громадою, що дає можливість успішної реалізації спільних програм і проектів сталого розвитку громади. Наведено алгоритм і рекомендації щодо ефективного впровадження та реалізації бюджету участі в територіальних громадах.

Ключові слова: бюджет участі, партиципаторне бюджетування, публічні фінанси, фінансова децентралізація.

Олена СИЗОНЕНКО

Бюджет участия в системе публичных финансов

Обоснована роль и место бюджета участия в условиях финансовой децентрализации. Определено, что бюджет участия является действенным средством взаимодействия власти и общественности, который сочетает в себе принципы демократии и прозрачности. Обобщен зарубежный и отечественный опыт реализации процесса партиципаторного бюджетирования на местах. Доказано, что внедрение бюджета участия, как действенного инструмента развития территориальных общин, представляет значительные преимущества, в частности: способствует прозрачности бюджетного процесса в целом и, как следствие, снижению коррупции в расходовании бюджетных средств, повышению общественного сознания, повышению осведомленности в вопросах местного самоуправления среди населения, увеличивает доверие между властью и обществом, что дает возможность успешной реализации совместных программ и проектов устойчивого развития общества. Приведен алгоритм и рекомендации по эффективному внедрению и реализации бюджета участия в территориальных общинах.

Ключевые слова: бюджет участия, партиципаторное бюджетирование, публичные финансы, финансовая децентрализация.

Olena SYZONENKO

Participation budget in the system of public finance

Introduction. *The reform of public finances in Ukraine involves implementing measures to increase the openness and transparency of the budget system. Ensuring the transparency of the budget process and the participation of the population in its organization envisages timely and accurate disclosure of information on the use of budget funds, as well as the ability of the public to participate in the formation and implementation of the budget, which is indisputable sign of democracy in many countries around the world.*

Purpose. *The purpose of the article is to study the issues of effective implementation of the participation budget in the context of decentralization, also the development of practical recommendations for improving the dialogue between local authorities and society on the basis of cooperation in the context of participative budgeting.*

Results. *The role and place of the participation budget in the system of public finance in terms of financial decentralizations are justified. Foreign and domestic experience of introducing participatory budgeting in the field is generalized. The algorithm for implementation and implementation of participatory budgeting and recommendations for effective implementation of the budget for participation in the community are presented.*

Conclusions. *The participation budget is an effective tool for interaction between government and society, which combines the principles of democracy and transparency. Of course, the introduction of a budget for participation in the context of decentralization reform offers significant benefits. Particularly relevant is the introduction of the participation budget for newly formed united territorial communities. If previously small financially unprofitable communities were not able to use participatory budgeting in their territory, now, with voluntary unions, they are getting new financial opportunities for their development, using best practices in the participation budget in large and small cities.*

Keywords: *participation budget, participatory budgeting, public finance, financial decentralization.*

JEL Classification: H72, H73.

Постановка проблеми. Реформа децентралізації, яка проходить в Україні, покликана створити спроможні територіальні громади, котрі в результаті добровільного об'єднання здатні самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг суспільству, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-

територіальної одиниці. В свою чергу, бюджет є найпотужнішим інструментом уряду та органів місцевого самоврядування (далі – ОМС) для задоволення потреб країни та її громадян. Адже за допомогою бюджету розподіляється та перерозподіляється валовий внутрішній продукт, здійснюється вплив на сталий розвиток територіальних громад та країни в цілому [1, с. 13]

Участь громадськості у бюджетному процесі сприяє підвищенню ефективності управлінських рішень з метою забезпечення максимального рівня суспільних благ

і послуг для громадян в обмін за сплачені обов'язкові податкові платежі. [1, с. 14] Дотримання принципу прозорості у бюджетному процесі є головною умовою становлення демократичних засад соціально-економічного розвитку держави в умовах реформування публічних фінансів. Дослідження існуючих проблем і запровадження кращих практик задля забезпечення прозорості бюджету дозволять зміцнити демократичні й соціально-економічні засади функціонування територіальних громад [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання організації бюджетного процесу, забезпечення його прозорості та участі у ньому громадськості досліджували у своїх працях А. Дем'янюк [4], О. Бердана [9], О. Балуєва [6], В. Вакуленко [9], Н. Гринчук [9], О. Кириленко [11], В. Колтун [9], В. Куйбіда [9], Г. Ортіна [1; 2], А. Ткачук [9], І. Чайковська [11], Д. Камровська-Залуцька [7], С. Соуза [5] та інші.

Проте в умовах фінансової децентралізації, коли на місцевий рівень передається більше повноважень та ресурсів для їх виконання, питання ефективного та прозорого використання публічних фінансів потребує поглибленого вивчення. Прозорість використання державних коштів є однією зі складових демократичного суспільства, тобто суспільства з розвиненими економічними, політичними, правовими та культурними відносинами між людьми, яке не залежить від держави, але взаємодіє з нею.

Метою статті є поглиблене дослідження питань ефективного впровадження та реалізації бюджету участі в умовах децентралізації, а також розробка практичних рекомендацій щодо покращення діалогу між місцевою владою та громадськістю на основі співпраці у процесі партиципаторного бюджетування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реформування публічних фі-

нансів в Україні передбачає реалізацію заходів з підвищення відкритості та прозорості бюджетної системи [3]. Забезпечення прозорості бюджетного процесу та участь населення у його організації передбачає своєчасне та достовірне оприлюднення інформації щодо використання бюджетних коштів, а також можливість громадськості брати участь у формуванні та виконанні бюджету, що є беззаперечною ознакою демократичності у багатьох країнах світу [4, с. 318].

Дієвим засобом участі громадськості в ухваленні рішень та успішної співпраці з місцевою владою на етапі реформування публічних фінансів є бюджет участі. Бюджет участі (партиципаторний бюджет) – це демократичний процес, який надає можливість кожному громадянину брати участь в розподілі коштів місцевого бюджету через створення проектів для розвитку територіальної громади та/або голосування за них.

Конкретні положення та правила перебігу процесу партиципаторного бюджетування необхідно розробляти з урахуванням потреб місцевих жителів та фінансових ресурсів конкретної громади. Однак партиципаторний бюджет лише тоді буде дійсно бюджетом участі, якщо рішення щодо кінцевого вигляду процедури будуть приймати не лише представники влади чи управління, а й безпосередньо мешканці. Адже постійне надання громадськості можливості впливу на існуючі проблеми в громаді та їхнє вирішення забезпечує її активність.

Переваги ухвалення рішень за участю громадськості виявляються в наступному:

- більший обсяг знань та інформації, що впливають на рішення;
- більше ідей (пропозицій), а також можливих альтернатив;
- відповідність принципам безпосередньої демократії (9, с. 6–7); комунікативні переваги, що виявляється у до-

несенні рішень до всіх зацікавлених сторін і сприяє ширшому усвідомленню його корисності.

Вперше бюджет участі з'явився в бразильському місті Порту-Алегрі наприкінці 80-х років минулого століття. На той час у цьому місті процвітали корупція, низький рівень податкових надходжень до бюджету, соціальні проблеми, такі як: безробіття, житлові проблеми, відсутність необхідної комунальної інфраструктури. Ідея партиципаторного бюджету вперше у світі була презентована в 1985 р., одночасно з приходом до влади представників лівої Робітничої партії. У 1989 р. були сформовані міські асамблеї, що вирішували проблеми, пов'язані з освітою та охороною здоров'я. Адміністрація надавала жителям міста можливість вирішувати, як розподілити частину коштів міського бюджету. Нині, після тридцяти років успішної практики, мешканці Порту-Алегрі розподіляють до 20% міського бюджету [5, с. 163–166].

Впровадження практики бюджету участі в Порту-Алегрі, крім вдосконалення інфраструктури:

- зменшило політичну напруженість у громаді;
- покращило сплату податків жителями міста;
- підвищило поінформованість громадян з питань використання бюджетних коштів;
- обумовило появу практики добровільної участі громадян у реалізації проектів за рахунок власних внесків;
- зменшило адміністративні видатки;
- зменшило корупцію за рахунок більшої активності громади;
- створило нову громадянську культуру;
- забезпечило участь жінок у суспільному житті громади. Сьогодні жінки становлять 51% від кількості учасників суспільних заходів, тоді як раніше вони були практично поза політикою та громадським життям [5, с. 172–173].

Така практика виявилась настільки ефективною, що почала поширюватись в інших містах Бразилії, а згодом і в інших країнах. У Європі подібні проекти з'явилися лише у 1990-х рр. Найбільш активно їх запроваджували у Німеччині та Іспанії. Різноманіття форм спільного бюджетування доволі значне. Воно застосовується як у великих містах, наприклад, у Севільї з населенням понад 700 тисяч осіб, так і в малих, де мешкає не більше 30 тисяч жителів. Нині такі форми участі мешканців в управлінні містом застосовують в Латинській Америці, Європі, США та Китаї. З муніципального бюджету спрямовують від 1 до 30% на реалізацію проектів, запропонованих громадянами [6, с. 7].

Сьогодні понад 1500 міст у світі запроваджують механізми "бюджету участі", які є формою прямої демократії та означають відкритий процес дискусії й ухвалення рішень, у якому кожен мешканець населеного пункту через голосування вирішує, яким чином витратити частину місцевого бюджету.

Так, наприклад, у Польщі бюджет участі було запроваджено лише в 2011 р. В той час мало хто вірив, що мешканцям польських міст буде дозволено ухвалювати рішення щодо розподілу міських коштів шляхом прямого голосування. Однак сьогодні майже у ста містах Польщі, зокрема й у Варшаві, у різних формах реалізується цей принцип участі мешканців у міському бюджетуванні [7, с. 1998].

У Парижі партиципаторний бюджет становить 5% міського бюджету, що дорівнює приблизно 100 млн. євро. Голосування проводять як в письмовій, так і в електронній формі. В м. Кольн (Франція) бюджет участі реалізується з 2007 р. Вже в перший рік роботи, в процесі бюджетування взяло участь 11000 жителів і було відібрано 300 проектів в результаті онлайн-голосування, остаточне рішення щодо їхньої реалізації.

лізації мала міська рада. Громадяни, у яких немає доступу до Інтернету, можуть подавати проекти письмово. Бюджет участі на другий рік роботи становив 311 мільйонів з 4 мільярдів євро загального бюджету [8]. В Нью-Йорку в 2015 р. бюджет участі становив 0,06% від бюджету міста (31 млн доларів). Процедура голосування тут має свої особливості. По-перше, голосування проводять лише в письмовій формі. В основі процесу – виборність делегатів, які представляють проекти, і публічне обговорення. Крім того, голосування проводять окремо в кожному районі [8].

В Україні механізм бюджету участі працював завдяки фундації українсько-польського партнерства ПАУСІ наприкінці 2015 р. Першопрохідцями стали три міста – Черкаси, Полтава та Чернігів. В Черкасах бюджет участі закріплено в цільовій програмі на 2017–2019 р., в межах якої щороку заплановано надавати по 5 млн грн. При цьому кошторис одного проекту не має перевищувати 1 млн грн. Серед особливостей програми – можливість голосування як в електронному вигляді, так і в паперовому. У 2017 р. з-поміж 54 проектів було обрано шість. В Полтаві, як і в Черкасах, вирішили прийняти положення щодо бюджету участі у вигляді цільової програми на п'ять років: 2016–2020. З міського бюджету щорічно спрямовується 1%. З них, на малі проекти – до 300 тис. грн, що становить 60%, і великі – від 300 тис. грн до 1 млн. грн (40%). У 2016 р. в бюджеті участі м. Полтави взяли участь 3633 мешканців міста. Було обрано 19 великих проектів та 34 малих. В цілому сьогодні партиципаторне бюджетування активно впроваджується в більш ніж 45 містах України, 23 з яких є обласними центрами [10].

В Україні не сформована законодавча база бюджету участі. На місцевому рівні документом, який регулює його функціонування, є Положення про бюджет участі, яке

затверджуються рішеннями ради. Місцеві ради запроваджують бюджет участі самостійно, розробляючи власні правила та документальні форми. З одного боку, це – чудова можливість створити свій унікальний інструмент, в якому будуть максимально враховані всі місцеві особливості та який буде відповідати пріоритетам і сприяти вирішенню завдань громади. З іншого боку, за відсутності досвіду, не маючи чітких інструкцій, можна легко наробити помилок.

Участь громадян у бюджетному процесі значною мірою залежить від здатності громадянського суспільства на місцях долучатися до процесів управління, а також від бажання місцевих управлінців відкривати свої бюджети для громадськості та їх здатності керувати процесом участі. Успіх справи також визначається такими факторами, як наявність бюджетних коштів, які можна витратити на розсуд місцевої громади, ступінь інституалізації механізмів участі та якість участі, яку вони можуть забезпечити [9, с. 32–33].

В Україні переважно запроваджується польська модель партиципаторного бюджетування [11], яка передбачає, що проекти, подані громадянами, перевіряють працівники міської (сільської, селищної) ради, які відповідальні за цей напрямок. Основні вимоги до бюджету участі прописують у Положенні про бюджет участі, яке затверджується рішенням місцевої ради. Фінансування таких проектів, як правило, становить від 0,1% до 1% від доходів загального фонду місцевого бюджету або ж бюджету розвитку (рис. 1) [6].

Тематика самих проектів може бути різноманітною, але найголовніше – щоб вона не суперечила діючим програмам міста, села, селища або ж об'єднаної територіальної громади. Це можуть бути проекти з благоустрою, облаштування дитячих і спортивних майданчиків, проведення фес-

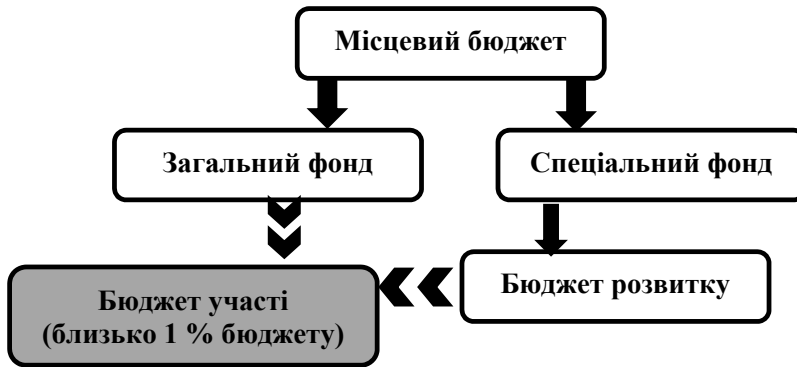

Рис. 1. Бюджет участі в системі місцевих фінансів

тивалів, конкурсів, вирішення інших соціально значущих проблем.

Проекти повинні відповідати наступним критеріям:

- належати до компетенції міста, а також відповідати місцевим стратегіям і програмам;
- процес партиципаторного бюджетування має бути прозорим та відкритим;
- бути реалізованими протягом року;
- відповідати бюджету в межах заявленої суми;
- бути реалізованими на території, що є власністю міста. Якщо це приватна територія, то має бути дозвіл від приватної особи. Проект, що не відповідає вимогам, відхиляється. Відхилення проекту можна оскаржити або ж доопрацювати.

Загалом, алгоритм впровадження та реалізації бюджету участі складається з дев'яти етапів (рис. 2).

Як показує практика, деякі ОМС відкладають питання впровадження бюджету участі, у зв'язку з обмеженістю фінансових ресурсів місцевого бюджету. Звичайно, із загального фонду місцевого бюджету здійснюють видатки, зокрема, на заробітну плату, енергоносії, утримання комунальних закладів, медицину та освіту. Кожен місце-

вий бюджет має у своєму складі бюджет розвитку, з якого й можна профінансувати проекти-переможці, відповідно до прийнятого Положення про бюджет участі. Тобто частину бюджету розвитку можна спрямувати саме на потреби громади у рамках комунікації “влада-громада” за допомогою такого інструменту, як партиципаторне бюджетування.

Ресурси бюджету участі щороку передбачаються у бюджеті громади. Але є випадки, коли реалізація бюджету участі регулюється цільовою строковою програмою, як, наприклад, у містах Дніпро, Харків, Полтава, Сєверодонецьк та Черкаси. В таких містах існує певний ризик, що строк дії програми після її завершення не буде продовжено і, відповідно, не буде забезпечено подальшу реалізацію бюджету участі.

В більшості міст України проекти поділяють на великі та малі. При цьому на один малий проект скеровують в середньому 200–250 тис. грн, а на великий – від 250 тис. грн до 1 млн грн. Співвідношення фінансування проектів в рамках одного бюджету становить 60% на малі і 40% – на великі. Також у містах, де є поділ проектів на великі та малі, обов'язковим є збір підписів мешканців міста на підтримку проекту. Необхідно мати 25 підписів за малий проект і 50 підписів за

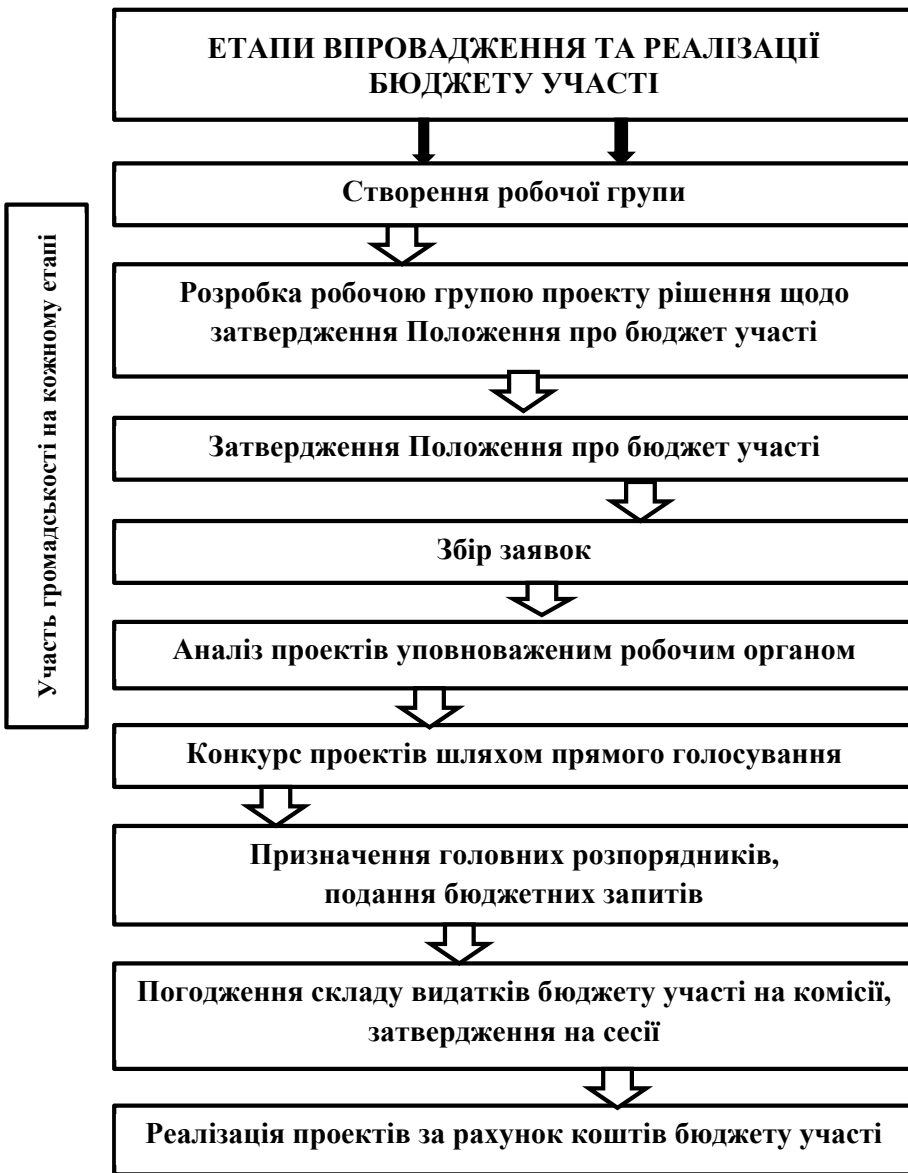

Рис.2. Алгоритм впровадження та реалізації бюджету участі*

* Складено на основі [3; 4; 9].

великий. У таких містах, як Одеса та Харків для того, щоб проект взяв участь у голосуванні, необхідно зібрати 50 підписів. Доволі показовим в цьому плані є Київ, де для малих проектів необхідно набрати 50 голосів, а для великих – 200 голосів [8].

У більшості міст України проектну заявку може подати особа віком від 16 років та яка зареєстрована в громаді. Лише у 8-ми обласних центрах віковий обмеження становлять 18 років (міста: Одеса, Дніпро, Житомир, Івано-Франківськ, Луцьк, Хмельниць-

кий, Харків та Черкаси). Найменший віковий ценз – у м. Миколаєві, де участь у партиципаторному бюджетуванні можуть взяти мешканці міста, які досягли 14 років. Низький віковий ценз допомагає залучити безпосередньо молодь до участі в житті міста.

Доволі цікаву практику впровадили в Одесі та Харкові, де авторами проектів можуть виступати громадські організації та суб'єкти господарювання. Так, у Харкові для громадських організацій встановили квоту – 40%. Однак такий підхід на практиці призводить до того, що в розподілі бюджету участі беруть участь політичні партії, комунальні підприємства, установи та заклади (останні взагалі напряму фінансуються з місцевого бюджету), що не відповідає принципу бюджету участі – делегувати громадянам частину влади.

Що ж стосується строків голосування, то вони різняться від 10 до 15 днів. Найтриваліший термін голосування встановлений у м. Харкові – 60 днів. А от встановлення результатів займає від двох до п'яти робочих днів. Крім того, у всіх обласних містах голосування проводиться як в електронно-му, так і в письмовому вигляді [8].

В 19 обласних центрах відповідно до положень міських рад про бюджет участі мешканці міст мають можливість проголосувати як через електронну систему, так і в пунктах голосування, заповнивши відповідний бланк. Однак в м. Одесі, Ужгороді, Луцьку та Харкові голосування проводиться винятково в електронній формі, що значно обмежує коло потенційних учасників лише до активних користувачів Інтернету.

Особливо актуальним питання партиципаторного бюджетування є в умовах децентралізації, коли малі міста та села, які раніше не мали фінансових ресурсів для розвитку своїх громад, при добровільному об'єднанні отримують не тільки ширші повноваження, а й додаткові ресурси.

На підставі зарубіжного досвіду та вже напрацьованого в Україні, можна запропонувати наступні рекомендації, яких слід дотримуватись при запровадженні бюджету участі.

1. Бюджет участі має бути ключовим циклічним процесом органу місцевого самоврядування певної громади. Саме циклічний і повторюваний характер – одна з головних умов партиципаторного бюджетування.

2. Обов'язково має бути визначена чітка сума або відсоток бюджету громади для фінансування обраних проектів (зазвичай це від 0,1% до 1% загального фонду бюджету громади).

3. Доцільно встановити прості та зрозумілі правила, за якими здійснюється весь процес, щоб мешканці громади розуміли, що і як відбувається. Разом з тим правила не можуть бути незмінними, має бути передбачена можливість вносити зміни та корективи, якщо в ході виконання якийсь з інструментів виявився недосконалим. Однак правила можуть коригуватись лише до початку нового бюджетного року, а впродовж року мають залишатись незмінними.

4. На першому етапі дуже важливо забезпечити широку інформаційну кампанію із залученням Інтернет-ресурсів і місцевих засобів масової інформації. Принцип партиципації має бути реалізований на кожному кроці процесу, в тому числі при створенні робочої групи. Тут доречним буде проведення відкритого конкурсу проектів.

5. Обов'язково має бути людина або підрозділ у місцевій (сільській) раді, які будуть забезпечувати комунікацію з усіма, хто цікавиться процесом і хоче отримати інформацію.

Висновки. Отже, бюджет участі є дієвим засобом взаємодії влади та громадськості, який поєднує в собі принципи демократії та прозорості. Безумовно, впро-

вадження бюджету участі в умовах децентралізації надає значні переваги, зокрема: сприяє прозорості бюджетного процесу в цілому, і, як наслідок, зниженню корупції у витрачанні бюджетних коштів, підвищенню громадської свідомості, зростанню обізнаності в питаннях місцевого самоврядування серед населення, збільшує довіру між владою та громадою, що дає можливість успішної реалізації спільних програм і проєктів сталого розвитку громади. Особливо актуальним питання впровадження бюджету участі є для новостворених ОТГ. Якщо раніше малі та фінансово неспроможні громади не були здатними використовувати партиципаторне бюджетування на своїй території, то тепер, при добровільному об'єднанні, вони отримують нові фінансові можливості для свого розвитку, використовуючи кращі практики бюджету участі у великих та малих містах. Однак значним недоліком є відсутність законодавчого закріплення обов'язкового встановлення бюджету участі в громадах.

Список використаних джерел

1. Ортіна Г.В. Стратегія антикризового регулювання реального сектору економіки / Г.В. Ортіна // *Економіка та держава*. – 2015. – № 8. – С. 13–16.
2. Ортіна Г.В. Вплив інтеграційних відносин на формування стратегії розвитку реального сектору економіки [Електронний ресурс] / Г.В. Ортіна // *Європейський вектор економічного розвитку*. – Серія: *Економічні науки*. – 2014. – № 1. – С. 129–134. – Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/UJRNNever2014116>
3. Закон України “Про відкритість використання публічних коштів” від 11.02.2015 р. м. Київ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183-19>
4. Дем'янюк А.В. Прозорість бюджету та участь громадськості у бюджетному проце-

сі / А.В. Дем'янюк // *Економіка і суспільство*. – 2016 р. – № 6.

5. Souza C. *Participatory budgeting in Brazilian cities: limits and possibilities in building democratic institutions* / C. Souza // *Environment & Urbanization*. – 2001. – Vol. 13, No 1. – P. 159–184.

6. Балусєва О. Бюджет участі / О. Балусєва // *Бюджетна бухгалтерія*. Серпень, 2017. – № 31.

7. Kamrowska-Zaluska D. *Participatory budgeting in Poland – Missing link in urban regeneration process* / D. Kamrowska-Zaluska // *Procedia Engineering*. – 2016. – Vol. 161. – P. 1996–2000.

8. Бюджет участі в містах України: регіональний розріз [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.prostir.ua/?news=byudzhet-uchasti-v-mistah-ukrajiny-rehionalnyj-rozriz>.

9. Берданова О.В. *Управління розвитком об'єднаних територіальних громад на засадах громадської участі: навч. посіб.* / О.В. Берданова, В.М. Вакуленко, Н.М. Гринчук, В.С. Колтун, В.С. Куйбіда, А.Ф. Ткачук. – К., 2017. – 129 с.

10. *Методика формування системи учасницького бюджетування та бюджету участі на рівні міст обласного значення та об'єднаних територіальних громад*. Всеукраїнська громадська організація “Асоціація сприяння самоорганізації населення” в рамках проєкту “Місцевий бюджет – з людьми і для людей”. Одеса, 2016 р. – 31 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://samoorg.com.ua/wp-content/uploads/2012/08/Metodika-Byudzhetu-uchasti-1.pdf>

11. Кириленко О., Чайковська І. Перспективи запровадження бюджету участі в Україні на основі зарубіжного досвіду / О. Кириленко, І. Чайковська // *Вісник THEU*. – 2015. – № 2. – С. 86–100.

References

- 1 Ortina, H.V. (2015). *Strategiia antykrizovoho rehulivannia realnoho sektoru ekonomiky* [The strategy of crisis management of the real sector of the economy]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and State*, 8, 13–16 [in Ukrainian].

2. Ortina, H.V. (2014). Vplyv intehratsiinykh vidnosyn na formuvannia stratehii rozvytku realnoho sektora ekonomiky [Influence of integration relations on formation of the strategy of development of the real sector of economy]. *Yevropeyskyi vektor ekonomichnoho rozvytku. Ekonomichni nauky – European vector of economic development. Economic Sciences*, 1, 129–134. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ever_2014_1_16
3. Pro vidkrytist vykorystannia publichnykh koshtiv. Zakon Ukrainy vid 11.02.2015 r. [On the openness of the use of public funds. The Law of Ukraine]. (2015, February, 11). Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183-19>
4. Demianiuk, A.V. (2016). Prozorist biudzhetu ta uchast hromadskosti u biudzhethomu protsesi [Transparency of the budget and public participation in the budget process]. *Ekonomika i suspilstvo – Economy and Society*, 6 [in Ukrainian].
5. Souza, C. (2001). Participatory budgeting in Brazilian cities: limits and possibilities in building democratic institutions. *Environment&Urbanization*, 1, 159–184. (Vol. 13).
6. Baluieva, O. (2017). Biudzheth uchasti [Participation budget]. *Biudzhethna bukhhalteria – Budget Accounting*, 31 [in Ukrainian].
7. Kamrowska-Zaluska, D. (2016). Participatory Budgeting in Poland – Missing Link in Urban Regeneration Process. *Procedia Engineering*, 161, 1996–2000.
8. Biudzheth uchasti v mistakh Ukrainy: rehionalnyi rozriz [Budget of participation in the cities of Ukraine: regional section]. Available at: <https://www.prostir.ua/?news=byudzheth-uchasti-v-mistah-ukrajiny-rehionalnyj-rozriz>
9. Berdanova, O.V., Vakulenko, V.M., Hrynchuk, N.M., Koltun, V.S., Kuibida, V.S., Tkachuk, A.F. (2017). Upravlinnia rozvytkom obiednanykh terytorialnykh hromad na zasadakh hromadskoi uchasti [Management of the development of united territorial communities on the basis of public participation]. Kyiv [in Ukrainian].
10. Metodyka formuvannia systemy uchastnytsi koho biudzhethuvannia ta biudzhethu uchasti na rivni mist oblasnoho znachennia ta obiednanykh terytorialnykh hromad. Vseukrainska hromadska orhanizatsiia “Asotsiatsiia spriannia samoorhanizatsii naselennia” v ramkakh proektu “Mistsevyi biudzheth – z liudmy i dlia liudei” [Methodology of forming a participant budgeting system and participation budget at the level of cities of oblast significance and united territorial communities. All-Ukrainian public organization “Association for promotion of self-organization of the population” within the framework of the project “Local budget – with people and for people”]. (2016). Odesa. Available at: <http://samo-org.com.ua/wp-content/uploads/2012/08/Metodyka-Biudzhethu-uchasti-1.pdf>
11. Kyrylenko, O., Chaikovska, I. (2015). Perspektyvy zaprovadzhennia biudzhethu uchasti v Ukraini na osnovi zarubizhnoho dosvidu [Prospects for the introduction of a budget for participation in Ukraine on the basis of foreign experience]. *Visnyk TNEU – Bulletin of TNEU*, 2, 86–100 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 11.12.2018.